

La nova ciutat franquista: construcció i imposició del nou règim a Reus (1939-1945)

Jordi Carrillo

Catalunya, un dels últims pilars republicans a caure, va viure durant tota la guerra com un territori a la rereguarda pràcticament fins a finals de 1938 i especialment inicis de 1939, quan es va iniciar l'ofensiva de les tropes franquistes contra el territori català. En aproximadament un mes gairebé la totalitat de les ciutats catalanes van caure, mostrant la debilitat i l'ensorrament general que existia entre la població en aquests moments. La ciutat de Tarragona, igual que la de Reus, va ser una de les primeres ciutats importants a sucumbir, provocant que la data del 15 de gener de 1939 - caiguda de les dues ciutats - fora celebrada àmpliament en diversos punts de la península com l'inici de la victòria final.

La realitat imperant, més enllà de l'alenada d'aire fred que van respirar els vencedors, va ser la misèria, la destrucció i la desolació tant de les ciutats com dels habitants que hi vivien. Els anys de guerra van causar grans estralls i destrosses com indica un informe realitzat a Reus el 25 de gener de 1939, en què s'analitzava la situació en què es trobava la ciutat en el moment de ser conquerida. En aquest informe observem clarament com les condicions eren totalment lamentables, la població va disminuir segons l'informe de 32.589 persones a data 18 de juliol de 1936 a 26.500 el 15 de gener de 1939, podent ser major el descens. Registraven en 437 els edificis destruïts, encara que sabem que aquests van ser els danyats, ja que es va confirmar més endavant que els destruïts completament van ser 131. Les collites i els camps de conreu del voltant de la ciutat estaven totalment malparats i les fàbriques i tallers romanien tancats a causa dels desperfectes generats pels bombardejos,

La fi de la Guerra Civil va dividir a la població entre vencedors i vençuts, aquesta fragmentació no va tenir un caràcter transitori sinó que al costat de la coerció es va convertir en una part més del règim franquista, adquirint un significat i una força pròpia que va ajudar a consolidar la dictadura. Si bé el discurs des de els alts estaments era que no existia una diferenciació i que tots eren "espanyols" la realitat era totalment diferent.

El règim va practicar massivament una amalgama d'activitats el interès i força residia a la glorificació extrema de la "Victòria" i la humiliació de la "Derrota", d'aquesta manera la mateixa manera que la repressió física i directa cap al vençut, van utilitzar la potència cultural i simbòlica per tallar d'una vegada per sempre el "virus vermell" i recordar dia a

dia a la població que "ells" havien vençut en la guerra. Els processos judicials, les lleis coercitives, les presons plenes de gent, les confiscacions, els monuments als caiguts (per un bàndol només), les desigualtats socials o la pobresa extrema degradar i van vexar a una població que va acabar vivint als marges de la societat.

Els mecanismes de control social van ser diversos, des del cinema, l'educació, els esports, els actes públics, les entitats polítiques i ocioses fins arribar a l'intent d'implantar projectes pràcticament inversemblants en els espais públics de les ciutats.

com pot ser l'exemple del projecte impulsat per la Companyia Espanyola de Propaganda Indústria i Cinematografia SA (CEPICSA), dirigit al control social de la població. L'11 de juliol de 1941 va acordar la Gestora Municipal de Reus l'aprovació un projecte que autoritzava la instal·lació de dos grans columnes anunciadores, una a la plaça Prim i l'altra a l'Avinguda dels Màrtirs, ambdues en llocs públics d'una alta importància espacial, sent llocs quotidians i habituals entre la població de Reus. El propòsit d'CEPICSA consistia en la instal·lació d'unes columnes de 85 centímetres de diàmetre i 5,60 metres d'altura connectades per cables telefònics a una estació central. La part superior de la columna estaria revestida per dues pantalles per projectar propaganda publicitària, sumant a tot això un enorme altaveu amb un ampli radi de difusió.

Sembla ser, i causa de la falta de més informació al respecte, que el projecte no va arribar a implantar-se. Malgrat tot, aquests mecanismes que sens dubte van intentar controlar la societat, de la mateixa manera van intentar ser eines per a la integració de la població en la "Comunitat Nacional", insistint en la constant repetició de la seva doctrina, i fent-los partícips d'ella a través d'aparells o elements com les esmentades "Columnes cineparlantes i publisonoras".

Un altre forma de control social van ser els camps de concentració o els batallons de treballadors. Aquets, van sorgir i es van crear com no podria ser d'altra manera després de la conquesta d'un territori i amb la necessitat de classificar i controlar tots els soldats capturats, sent la classificació molt important per a la utilització d'aquells sobre els quals es mancava d'antecedents o resultessin tenir-los desfavorables .

D'aquesta manera, en el caos de la guerra, la seva primera funció va ser la de reunir, vigilar i classificar els presos polítics que capturaven en els territoris ocupats, erigint i imposant des del primer moment la segregació i l'exclusió social que portarien marcats, com si de bestiar es tractessin, els soldats i milicians republicans

Les primeres ubicacions del CC de Reus no han pogut ser confirmades però tot sembla indicar, tal com ha assenyalat Montserrat Duch, que un dels primers emplaçaments provisionals va estar situat a la Boca de la Mina, un espai situat als afores de la localitat.

Que fos una ubicació provisional i comencessin a necessitar espais més grans per albergar als soldats ho demostra el fet que, a partir dels mesos d'abril i juny el Governador Militar de Tarragona ordenés la recerca d'edificis deshabitats per la demarcació, posant l'accent en la importància de conèixer la capacitat dels mateixos. Després de temptejar alguns edificis situats fora del terme municipal, el camp de concentració es va situar a l'Institut Pere Mata, una institució psiquiàtrica situada, també com l'anterior, als afores de la ciutat, habilitada perquè els pacients amb malalties mentals tinguessin prou espai exterior per a l'esplai i, a més uns pavellons prou amplis per albergar-los. La següent ubicació va ser l'Escola del Treball, un espai gran i preparat també amb diferents mòduls que facilitava el control dels presos, però sembla ser que la utilització de l'Escola del Treball va ser breu ja que a partir d'octubre de 1939 es va canviar la ubicació feia la qual ja seria l'última, l'edifici Caserna de la Plaça de José Antonio, o el que és el mateix, la antiga caserna de la cavalleria situada en l'Avinguda dels Màrtirs, actual Plaça de la Llibertat . A la fi de 1939 gran quantitat de camps ja havien desaparegut, el de Reus va continuar encara dos anys més però variant la seva funcionalitat i rebent cada vegada menys mossos pel que a ulls de la visió pública, si mai li va importar al règim, el canvi del caràcter del camp va possibilitar una major adaptació del mateix a l'espai municipal. Finalment l'any 1942 aprofitant una epidèmia de tifus van tancar el camp de concentració.

Arran de l'èxit en la contesa, el nou règim franquista es va encarregar d'imposar sobre l'espai una nova concepció ideològica que es portaria a la pràctica a través de la construcció i realització en l'espai urbà d'una sèrie de monuments i activitats que sintetitzarien els "valors de la Croada ". L'exaltació i enardiment de la " Cultura de la Victòria "va ocasionar un incessant treball per part de les autoritats per modificar el paisatge urbanístic de la ciutat amb la intenció de plasmar sobre la societat civil seus ideals, alhora que s'encarregarien de destruir qualsevol tipus de record amb l'anterior règim republicà

Una de les més emblemàtiques construccions creades pel règim de Franco, tal com va passar en l'Alemanya nazi o la Itàlia feixista, va ser la dels "Monuments als Caiguts".

El "Monument als Caiguts" inaugurat a Reus el 29 d'octubre de 1940 va encaixar perfectament en el discurs ideològic feixista sobre la funció i pes que devien ocupar dins de l'entramat simbòlic del règim. D'aquesta manera, l'obelisc es va acabar construït al tancament d'una gran avinguda, des d'on es podrien celebrar els més solemnes actes de "comunió" nacional ".

Com a forma de control de l'espai públic, entre les primeres tasques de les acabades de crear gestores municipals es va trobar la modificació dels noms dels carrers més importants de la ciutat, emulant i honorant en tot el possible els principis del Moviment. A través d'aquest quadre explicatiu podem observar l'intent per part de les gestores municipals d'enaltir i distingir el valor dels màrtirs i caiguts a través de l'espai públic. D'aquesta manera els màrtirs nacionals (Calvo Sotelo, Primo de Rivera o l'Almirall Vierna) es van entremesclar amb els màrtirs locals (Camilo Morales i F. Magdaleno de la Hoz) que, al costat del Caudillo o les dates importants de la "Creuada", acabarien de modelar i implantar el nou carrer urbà de Reus.

La visita de Franco a la província de Tarragona a finals de gener de 1942 va marcar el punt d'inflexió en la demarcació del que venia sent l'Espanya feixista abstreta i extasiada de poder. Tant els preparatius com els actes que van succeir durant la visita del Caudillo van ser el clar exemple del que va significar la figura de Franco i el poder que emanava allà on fos. El control de l'espai públic, la imposició ideològica, el poder polític, la submissió popular, la força de la retòrica i la simbologia feixista van estar latents en totes les cantonades i carrers de Reus, Tarragona i qualsevol altra ciutat o poble pels que passés el Generalíssim durant aquests dies.

De la mateixa manera que les festes polítiques creades com podrien ser el "Dia de la Victòria" o el "Dia del Caudillo," al espai públic hi convivia també les festes locals o festes majors. Aquestes festes es van convertir en un espai més on el franquisme va voler implantar els seus tentacles amb l'objectiu de imposar-se sobre la societat. Les festes van procurar una característica que va ser clau en el desenvolupament de l'interès de controlar-les, no va ser altre que el trencament de la rutina i la possibilitat d'oblidar - encara que fos durant uns dies- les penúries i les obligacions diàries. Malgrat l'obligatorietat de penjar banderes en totes les cases per oferir una imatge festiva, la realitat era que en l'espai públic ja fos per la sèrie d'activitats de caràcter popular que es realitzaven - a diferència de les festes polítiques- es respirava i es intuïa un clima comunitari de participació ciutadana que es realitzava de manera espontània, sense obligació cap, provinent de la tradició cultural. La festa creava una "il·lusió comunitària", que formava xarxes socials internes a l'espai públic gràcies a no solament la participació en els carrers observant "els Gegants" o "el ball de bastons" sinó també gràcies als balls populars, jocs pirotècnics o partits de futbol. El franquisme va veure en aquestes festes una oportunitat de generar un sentiment de pertinença ideològica a través de la introducció de nous elements simbòlics del nou règim feixista com himnes, crits patriòtics, braços alçats o cerimònies pels "Caídos".